

1843 ԲԱԶՄԱՎԷՊ 1911

ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ — ԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԱՐՏԱՅԻՆ

ԿԱՊՈՅՏ ՔՐՈՆԻԿ

ԱՆՀԱՏԸ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Նախ անհատը, յետոյ համայնըր —
Ո՛չ, նախ համայնըր, յետոյ անհատը:

Երկու առաձինը՝ զորս մեծ ընկերաբան-
ներ կը ջանան հանել պատմութեան ի-
մաստասիրութիւններէն:

Իբրց հոն է որ կենաց աւելի զարգա-
ցում մը, ըլլալու նոր կերպ մը յառաջ կը
բերէ: Անհատն է որ կը կազմակերպէ և
կ'երջանկացնէ ընկերութիւնը, թէ ընկե-
րութիւնն է որ կը պատրաստէ, կը հանէ
անհատը:

Հարցին հասկացողութեան տեսակէն
կախումն ունի նաեւ դիրքը, արժանիքը և
վարձատրութիւնը՝ զոր իւրաքանչիւր անձ
պէտք է ունենայ ընկերութեան մէջ:

Անոնք որ կը պնդեն թէ անհատն է որ կը
ստեղծէ համայնըր, կը զոհեն միանգամայն
բոլոր համայնըր անհատին՝ իբր արարած-
ները արարչի մը: Միւսները՝ ընդհակա-
ռակն, որ կը կարծեն թէ համայնքն է
որ կը պատրաստէ, կը հանէ անհատը, —
կը զոհեն անհատը համայնքին՝ իբր իր
լաւագոյն արտաայտութիւնը, հասարա-

կաց պարզեւ մը, շահու դուռ մը, դրա-
մագլուխ մը:

Զարգացման և քաղաքակրթութեան շրջ-
ջանները ազգերու պատմութեան մէջ մեծ
նշանակութիւն ունին հարցը լուսարանե-
լու նկատմամբ: Կը տեսնուի որ մարդս հոն
մեծ ճիգեր կը գործէ աւելի փարթամ ու
տիրապետող կեանք մը տարածելու, քան
ուրիշ դարերու մէջ: Բարեկեցութիւնն ու
բարօրութիւնն է՝ որ կը զգացուի մինչեւ
երկրին ամենէն զանխուլ անկիւնները,
մինչեւ ամենէն անծանօթ ու աննշան դժ-
բերուն վրայ յոյն ազգաբնակչութեան՝ ու-
րոնք ամէնքն ալ իբր միեւնոյն շունչի մը
ազնուացնող ու բարձրացնող արտայայ-
տութեամբը ոգեւորուած ըլլային: Եւ այս
ճոխ ծաղկածութիւնը կեանքին այնքան
զգալի է որ կրնայ յաջորդուիլ յանկար-
ծական բիրտ անկումներէ:

Ուրկէ՞ կը պոռթկան յուռթի կեանքի
մը այս երեսոյթնիւրը: Հոգէն է, ջրէն,
օդէն որ այս տեսակ մը կեանքի հոյզը
կը տարածուի անհատներուն ու երկրին
երակներուն մէջ, թէ անձէ մըն է, որո-
շեալ անհատէ մը, որ զարթումի այս ազ-
գանշանը կը տրուի, և այսպէս ըսելու հա-
մար, կը տարածուի մինչեւ իսկ հողին մէջ:

Ահաւաստիկ հարցեր որ իրարու կը բաղ-
խին ու կ'ընկապէին:

Պարագան՝ որ ծաղկածութեան շրջանին
յանկարծ կ'ընայ յաջորդել անկումն ու ա-
մայութիւն, կը թուի ծանրութիւն մը տալ
անհատի արժանիքին, բայց քանի որ ան-
հատի մը հետ գրեթէ միշտ ամբողջ սե-
րունդ մըն ալ կ'անցնի կը ցուցնէ թէ ան-
հատը անբաժան չ'ըր համայնքէ մը որ ի-
րեն կը հետեւի:

Հին ու Նոր պատմութեան մէջ թէ մէկ
և թէ միւս առածին ի նպաստ՝ բազմա-
թիւ փաստեր կան: Բայց հին պատմու-
թեան մէջ աւելի բազմաթիւ են ի նպաստ
անհատին խօսող փաստերը քան համայն-
քին: Նորին մէջ ընդհակառակն բացար-
ձակապէս զերակշիռ են ի նպաստ հա-
մայնքին խօսող փաստերը: Թերեւս հին
պատմութիւնն ալ ի նպաստ համայնքին
կը խօսի և միայն մեզի հասած վաւերա-
թուղթերու պակասութիւնն է որ երեսոյթ-
ները տարբեր կը ցուցնէ:

Այս յայտնի է թէ կորդ կամ լարուած
ու լեցուած դրութեան ժամանակներուն է
որ ժողովուրդներու մէջ կը պոռթկայ ա-
նակնկալ զարգացում մը ու խոյանք մը
դիւցազնական կամ շինարար գործերու,
բայց միանգամայն շուտ ալ կ'անցնի ինչ-
պէս անապատի գարունն մը: Աւելի բնա-
կանօն ժամանակներու և պայմաններու
մէջ հոլովոյթները անզգալի կ'ըլլան, ա-
լիքներու յարոյցքի մը պէս, աւելի ընդ-
հանուր, սակայն, ու տեսական:

Ժամանակ կար թերեւս ուր ամէն ինչ
անհատէ կախուած էր, ինչպէս ժամանակ
պիտի գայ ուր անհատը ամէն ինչ հա-
մայնքին պիտի պարտի:

Ստոյգ է սակայն թէ ամէն անհատ որ-
քան ալ անըդունակ՝ համայնքին մէջ իր
իրաւունքն ու տեղն ունի և ոչընչութեանը
մէջ թերեւս իր պահատի տեղը՝ ընկերու-
թեան մէջ հաւասարակշռութիւնը պահե-
լու համար անոր գլխադարձութեանց վայր-
կենին: Նոյնքան ստոյգ է միանգամայն
թէ իւրաքանչիւր անհատ՝ որքան ալ ան-
ընդունակ, միշտ պատրաստուած է հա-

մայնքին մէջ կլլելու այնքան որքան կ'ըր-
նայ:

Եւ յաւիտենական ու կատաղի կոխ մըն
է ընդ մէջ համայնքին ու անհատին:

Բոլոր այն ինչովը՝ զոր անհատը կ'ըր-
նայ իւրացնել համայնքէն՝ կը ցուցնէ աւ-
տիճանը զոր ինք ունեցեր է համայնքին
կազմակերպութեան մէջ. ինչպէս բոլոր
այն ինչովը զոր համայնքը կը պարտա-
դրէ իր պոռտագոնիստ անհատին՝ կը ցուց-
նէ աւելի մեծ չափը, քանակը՝ զորս ինք
ունեցեր է անհատին պատրաստութեան
մէջ: Մեր շատ արդի ժամանակներուն մէջ
կը թուի թէ ոյժը համայնքին մէջն է որ
իր նիստն ունի:

Այսուհանդերձ հին իմաստութիւնը միշտ
իր զօրութեանը մէջ կ'երեւի. Սահման քա-
լաց, զեն իշխանաց. որքան հաստունէ, այնքան
տիրէ:

== L I O ==

Ե

Մեծ հատորով պիտի. — Մէլիքի աղ-
էկէր՝ վէպ. — Իդէալ մարդը՝ Գայիանէ:

Լէօի հրաշագործութիւնը զարմանալի կը
դառնայ 1902-1905 տարիներուն: Ժա-
մանակի այս կարճ միջոցին կը հրատա-
րակէ Յովսէփ Կարոյիկոս Արդարեան, Ստե-
փանոս Նազարեանց՝ երկու հատոր Հայ
ուսպգործարեան պատմութիւն՝ երկու հատոր,
Գրիգոր Արծրաւի՝ երեք հատոր, Ռաւսս-
հայոց Գրականութիւնը, Ս. Միսրոյր, Եւ այս
բոլորէն քանի մը մը տարի յառաջ կը
հրատարակէր ուրիշ ստուար հատոր մը՝
Մեյիթի աղչիկը՝ իր մեծ վէպը: Եւ դեռ
աւելի մեծ գործեր ունի՝ ձեռագիր, զեռ
չտպուած, որուն միայն տպագրուելու յայ-
տարարութիւնները կարդացինք մենք:

Ի՛նչ ընդմտաւորութիւն: Ահա թէ ինչ
զաղափար ամենէն յառաջ կը ծագի մար-
դուս մտքին մէջ: